

ПРИКАЗИ И БИЉЕШКЕ

Тома Поповић: „Турска и Дубровник у XVI веку“,
Српска књижевна задруга, Београд 1973, стр. 495

Повећем броју књига на теме из историје Дубровника придодата је још једна, која, да одмах кажемо мишљење, представља значајан прилог историјској науци. Иначе, у центру и досадашњих Поповићевих интересовања је увијек био Дубровник и догађаји који су утицали на разноврсна збивања у том граду. Сада је читаоцу пружена озбиљна студија која у знатној мјери обогаћује наша сазнања о историји Дубровника. У књизи је обрађен један вијек дубровачке историје, а то је период просперитета Дубровника. Тада дубровачке лађе плоче широм Средоземља, а допиру и до најудаљенијих лука Атлантика. Дубровник није упадао у подухвате које су у то вријеме организовале хришћанске земље против Турске. Императив дубровачке спољне политике је стриктно чување неутралности. Све је то изложено у овој књизи, којој је, према аутору, као основа за израду послужила његова докторска теза.

Поповићева књига је подијељена на 14 глава у којима је обрађен период XVI вијека. Ево неких: Турска у рату од 1499—1503. и Дубровник, Турска према Дубровнику у време своје експанзије у Подунављу и на Медитерану, Мехмед-паша Соколовић и Дубровник, Оснивање Босанског пашалука и Дубровник, Дубровник и аустро-турски рат 1593. На крају књиге је поглавље Дубровник према Турској у историји XVI века, затим напомене и регистар личних имена.

У првом поглављу књиге обрађени су сложени односи између Турске и Млетака, који су, према аутору, настајали поред осталог „због млетачких поседа који су се

као ланац протезали дуж западне границе Турске“. Млетачко господарство обалама Јадранског и Јонског мора те изукрштани интереси на том правцу били су, према Поповићу, стварни узрок свих ратова између ове двије ривалке, па и рата 1499—1503. године. Господарица Јадрана суверено је владала свим острвима Средоземља, а Турској је на овој страни био потребан прозор у свијет. Разапет између Сциле и Харибде, Дубровник је лавирао између двије сусјетке и извлачио велике трговачке добити (према Поповићу, крајем XV вијека само на територији Босанског и Херцеговачког санџака постојало је неколико десетина моћних трговачких друштава). Дубровник даље постаје спона између зараћених страна, често једини посредник за добијање вијести из супротног тора. Служећи интересима свога града, дубровачки трговци су уходили и прикупљали податке из турских логора, али истовремено Дубровник је исцрпно обавјештавао Порту о новостима са Запада, због чега 1500. године добијају и писмену захвалницу.

Дубровачка сарадња са Турцима изазивала је отворено непријатељство појединих чланица хришћанске лиге, а због изукрштаноци трговачких интереса најчешће Млетака. Дубровчани настоје да се њихови извјештаји порти што брижљивије прикрију, па се, према аутору, у вези са тим обраћају и порти молећи је да се ти извјештаји чувају у највећој тајности. Међутим, није недостајала ни подозривост порте, а јолане у Приморју постају камен спотицања у односима Турска — Дубровник, јер

со се могла изнијети на тржиште тек пошто се прода турска.

У свим овим сукобима Турске и Млетака страда подручје Херцеговине, јер млетачке чете немилосрдно пустоше то подручје. У вези с тим Поповић истиче да је за вријеме овог рата први пут последије пада наших земаља под Турке „дошло у знатнијој мери до ослободилачких настојања међу потлаченим балканским народима“. Интересантан је у том погледу податак који наводи аутор, а који је већ саопштен у литератури — извјештај млетачког посланика Себастијана Ђустинијанија из 1500. године, гдје стоји да му је угарски посланик на Порти наводно причао да су му долазили многи Срби (Рашани) и питали зашто се не предузимају акције против Турске, и, што је посебно интересантно, да су за акцију били заинтересовани Срби, припадници разних војничких и полувојничких формација — дакле, повлашћени слој нашег поробљеног становништва. Аутор у овом поглављу износи неколико занимљивих података о хајдучији тога периода, а, према Поповићу, од тада отпочиње заједничка и дуготрајна борба Дубровника и Турске против хајдучије. Интересантан је и податак који аутор наводи у овом поглављу о односу Дубровника према Јеврејима. Наиме, Дубровник је тада — почетком XVI вијека био нека врста транзитне зоне преко које су многи Јевреји протјерани из европских држава тражили уточишта у Турској. Међутим, понекад је долазило до инцидената, јер Дубровник је знао бити и вјерски нетолерантан, насупротив прилично израженој вјерској толеранцији Порте од које су Јевреји тражили заштиту.

У поглављу *Време сређивања односа и мирне сарадње (1503—1512)* (глава друга) изложени су дипломатски потези Дубровника у циљу заштите од турских функционера сусједних области, о дубровачкој трговини сољу по околним турским трговинама, процват гусарства на Средоземљу, период Синан-паше Боровинића у Херцеговини (1504—1507), када је Херцеговином харала

куга, забране извоза брашна, жита и стоке из Херцеговине, сукоби око статуса турских поданика за вријеме њихова боравка у граду. Даље је указано на какав је одјек у Дубровнику наишла нова царинска уредба у Турској од 1505. и на напоре Дубровника да сачува старе повластице. Уредбом је, према Поповићу, било предвиђено да се странцима наплаћује 5 посто, немуслиманима турским поданицима 4 посто, а муслиманима 2 посто царине, што све има за посљедицу обустављање извоза робе из Дубровника у Турску, замирање рада низа трговачких предузећа, па, према аутору, „није замро једино рад трговачких друштава у којима је један од чланова био Турчин“, напори Дубровника да му Порта потврди старе повластице и др. Обрађени су и односи Турска и Дубровник за вријеме камберџиске лиге (1508—1512) и дубровачко-шпански спор због турских гусара.

У поглављу *Дубровник у освајачкој политици Селима I* указано је на то колико су наново стечене повластице, односно нови турски царински режим, утицале на размах дубровачке трговине у Турској, изложена је улога Дубровника у изградњи турске флоте и изградњи и оправци неких утврђења у Новом, куда је влада упућивала зидаре, тесаре и превозила дрвну грађу. Даље је указано да тада спорадични немири херцеговачких и црногорских племена прерастају у отвореније покрете, што се, према аутору, осјећа почев од млетачко-турског рата. То је иначе вријеме неродних година, учесталих разбојништва и пљачки, када често страда и дубровачко Конавље, и то од Зубаца и других околних па и удаљенијих племена (Ровчана!). Изложени су и спорови са турским властима по питању пребјеглица, даји испон дубровачке трговине и поморства, указано на пораст броја домаћих занатлија и трговаца вуном и кожом у Церници, Мостару и Горажду.

Период владавине Сулејмана Законодавца у књизи је подијељен на неколико поглавља. Аутор је изложио напоре Дубровника да ко-

ристећи се промјеном на пријестолу побољша свој положај у Турској, а даље су изложени походи Турака к Европи, утицај тих похода на дубровачко-турске односе, увођење посебног царинског режима за Дубровчане — потврда већ изграђених односа, односно санкционисање монополистичког положаја дубровачких трговаца у европској Турској. Указано је на међусусједске инциденте, истицање турских „права“ на Конавље од стране појединих намјесника у Херцеговини, утицај мохачке битке на те односе и др. Тада влада предузима репресивне мјере против сваког свог грађанина који би обавјештавао Запад о догађајима у Турској, јер, према Поповићу, „Дубровник је своју приврженост Турској сматрао јемством своје безбедности“. Описане су и посљедице куге, која је, према аутору, 1526. почела да хара Дубровником и „изазвала један од најстрашнијих помора у његовој историји“. Тада је једно вријеме била потпуно замрла трговина, а с обзиром на забрану извоза стоке из Херцеговине, граду је била запрјетила глад наговјештавајући његову пропаст. Даље је у овом дијелу књиге изнесен низ разних података: одбијање Дубровника да са наслѣдником угарског пријестола Фердинандом Хабсбуршким обнови вазални уговор; дејства Хајрудина Барбаросе у Средоземљу (сјединио грчке и афричке гусаре са турском флотом, што је условило процват гусарства), реорганизација у вези са пословањем солана и напуштањем Новог као главног турског трга сољу и као посљедица тога просперитет Неретве, политичке прилике у Дубровнику, почеци француско-турске сарадње, пад Клиса и оснивање Клишког санцака 1537. године, што је условило да Херцеговачки санцак изгуби статус крајишког санцака а херцеговачки санцакбези широка овлашћења.

Описујући дуготрајну владавину Сулејмана II, Поповић је у овом дијелу своје књиге изнио низ података о дипломатским и другим потезима за вријеме рата св. лиге (1538—40); дат је преглед ратних збивања, описана млетачка блока-

да Дубровника, криза у односима са Турском — неминовна пратећа појава дубровачке дволичне игре у овом рату, условљене вазалним односима према Порти и моралним обавезама према хришћанским државама, краткотрајна шпанска владавина Новим и др. Даље је аутор истакao да је послје овога рата на дубровачким границама за један релативно дужи период завладао мир, када долази до пуног расцвета трговине на новопроширеном дијелу европске Турске. Али, према аутору књиге, то је „време у коме ће се већ назрети клице економске и друштвене кризе која је захватила Турску, а с њом и Дубровник крајем XVI века“. Поповић даље истиче да је то временско раздобље истовремено и „значајно доба успона дубровачке културе, његове литературе, друштвене и политичке мисли, у којем је, због многих утицаја, политичка свест дубровачког друштва достигла његове моралне међе“.

У сљедећем поглављу Поповићеве књиге детаљно су обрађене све оне промјене које су настале у политици Порте, послје промјене на пријестолу, које су се послје 1566 одразиле на дубровачко-турске односе. Дат је осврт на појаву Мехмед-паше Соколовића на дипломатској позорници, када су Дубровчани добили посебне повластице. Те повластице су детаљно изложене на 246—7. страни Поповићеве књиге.

У десетој глави књиге обрађен је период кипарског рата 1569—1573, гдје је дат преглед првих ратних операција, дубровачког лавирања између Турске и Млетача, описана поновна млетачка блокада Дубровника, разграничење дубровачких посједа у вези са турским пописом од 1569. године, заштита Филипа II и папе, описане борбе у Далмацији и Воки, упади ускока око Неретве и погибија Ђура Даничића — једном ријечју дата слика ратног пожара око Дубровника, врло сликовито и са пуно детаља описан је Лепант, гдје је, према аутору, Турска изгубила 200 бродова и 10.000 војника, дато је мноштво података о привредном успону Дубровника за вријеме рата, са табе-

ларним прегледом промета у 13 дубровачких колонија, претежно у нашим земљама и др.

Једанаеста глава књиге посвећена је Мехмед-паши Соколовићу и његовој заштитничкој улози у односу на Дубровник. Даље је изложен положај дубровачких богомоља у Турској у вријеме тзв. „распродаје српских цркава“, односи Турака-Новљана и Дубровника, одјек смрти Мехмед-паше Соколовића у Дубровнику и сл.

У посебној глави изложени су поступак око оснивања Босанског пашалука и посљедице тога по Дубровник. Пластично је дата слика промјена које се запажају у понашању дубровачких трговаца: истанчаност укуса, пробућени интерес за књижевност, филозофију, право и политику, примјетна склоност ка раскоши у одијевању, намјештају и сл. И даље животно везан за Турску, дубровачки трговац престаје да буде равнодушан према судбини народа за кога везује своје поријекло. Тада Дубровник предузима енергичне мјере да заједно са Турцима спријечи хајдучију, о чему се прилично исцрпно говори у овом поглављу. Иначе познато је да је хајдучија крајем XVI вијека била узела широког маха у Херцеговини, па је безбједност на караванским путевима била озбиљно угрожена. Сматрајући хајдуке обичним разбојницима (што су у ствари многе дружине и биле), Дубровчани турским властима откривају хајдучке јатаке (често истакнуте личности — кнежеве и војводе) и заједно са Турцима раде на уништавању хајдучије.

Посебно поглавље књиге Поповић је посветио тзв. Ајнехановој кризи, једном, према аутору, од најкритичнијих догађаја у политичким односима између Турске и Дубровника у XVI вијеку — ради се о покретању питања Конавља и насљеђа Херцеговића (потомака Херцега Стјепана) на основу чега је требало од Дубровника одузети Стон, Сланско приморје, Груз и Конавље, као тобожње појезде изумрлих Херцеговића. Дубровник је ту запао у дуготрајне заплете са београдским назором Ајнеханом, по

чијем је имену и криза добила назив. Иако ови захтјеви нијесу имали никакву правну основу, они су послужили као подлога за пљачку Дубровника, о чему Поповић исцрпно пише. Овдје је дат и историјат отварања сплитске луке, чијем отварању, као што је познато, Сарајево дугује свој просперитет.

У посљедњој, четрнаестој глави обрађен је проблем аустро-турског рата од 1593, одјек битке код Сиска у Дубровнику, нешто краће устанички покрет у нашим земљама, дубровачке невоље са ускоцима, дубровачки преговори са појединим високим турским функционерима о разним питањима, пораст хајдучије у Херцеговини и другдје, која, према Поповићу, све више постаје основ народних устанака, изложени су затим повремени прекиди у трговини и обуставе извоза из Херцеговине као посљедица санкција санџакбега због појединих потеза дубровачке владе.

На крају књиге, умјесто закључка, дато је краће поглавље у ком је укратко резимирано изложено, затим наведени архивски извори, дата поједина објашњења изложена по одговарајућим одјељцима. Ова објашњења, понекад врло исцрпна, представљају посебну вриједност књиге. Упоредо са овим, наведена је и бројна литература. Најзад, књига има и регистар личних имена.

Поповићева књига освјетљава читав један вијек историје Дубровника, а упоредо са тим и сва друшћвена струјања у дубровачком залеђу, која нам појавом ове књиге постају много јаснија. Поред тога што је занимљиво штиво за релативно шири круг читалаца, ова књига представља незаобилазни извор за све оне који са било ког аспекта проучавају живот нашег народа под Турцима, а посебно у XVI вијеку. Према томе, ова књига, поред тога што представља брижљиво написану историју Дубровника у XVI вијеку, у многим је и историја више наших крајева тога периода, а нарочито Херцеговине. Многа збивања су отргнута од заборава, многе појаве добиле ново свјетло, многи подаци иницирају

на нове закључке, указано је гдје треба тражити податке за проблеме из историје херцеговачких и брдских племена и, најзад, још једном је потврђено да је Дубровачки архив неисцрпно врело наших

нових сазнања. Поповићева књига, да поновимо, представља значајан допринос историјској науци и неопходан извор научницима које интересује наш турски период.

Жарко Шћепановић

Казивање старих Требјешана

Фототипско издање — припремио Бранко Павићевић, издавач:

Заједница културних установа — Никшић, 1973.

Прихватајући констатацију приређивача овог издања да је ова хроника књига која „представља приручни историјски извор, обавезан за радни сто сваког учењака заинтересованог за покрет нашег народа против османског феудализма“, ми бисмо даље истакли да је она и изузетно занимљиво штиво за релативно шири круг читалаца-љубитеља старина.

Штампана прије 130 година у ограниченом броју примјерака (у Београду 1842. у 150 примјерака, од којих је 55 послато за Русију), књига је поодавно представљала библиографски раритет.

Приређивач првог издања ове хронике је Димитрије Тирол, па је Павићевић у предговору свог издања изложио доста исцрпне био-библиографске податке о Тиролу, посебно се осврнувши на његову културно-научну дјелатност тридесетих година прошлог вијека у Београду. Освијетљене су и Тиролове везе са Вуком Караџићем, на чију је иницијативу приликом боравка у Сдеси (према Павићевићу, од краја 1835. до јесени 1841) Тирол заинтересовао за прикушање података из живота старих Требјешана, огранка племена Никшића — некадашњих житеља Требјесе, одакле ће се послје њене разуре одселити у предио Мораче, а одакле дито њих за Русију и настанили недалеко од Одесе.

У посебном поглављу свога доста обимног предговора (преко 60 страница књиге), Павићевић је дао и податке о стварном аутору хронике Ивану Степановичу Драгићевићу Никшићу, истичући да је заблуду о тебожњем Тироловом ауторству још 1896. разбио Александар

Маркевич расправом — предговором публикацији „Архива сердара Малише и капетана Бошка Бућића уједно скупљена и изнова преписана самим љубитељем старијех Требјешана ради младежи српске“, која је изашла у Одеси. Овдје ваља напоменути да књига, поред казивања старих Требјешана, садржи и 97 докумената из личних архива сердара Малише (врло познате личности из наших народних пјесама, а иначе сердару Малиши Бућићу право је име Мина а по оцу се прозвао Лазаревић) и капетана Бошка Бућића Никшића, па су документи публиковани код Маркевича представљали избор од 34 документа од укупно 150 Драгићевићеве збирке докумената које је овај брижљиво сакупио послје појаве књиге у Тироловом издању. Говорећи о свему овоме, Павићевић је у овом поглављу предговора својим закључцима обеснажио, код нас прилично раширену, научну мистификацију о Тироловом ауторству хронике.

Маркевичеве документе је недавно публиковао Милан М. Вујачић као прилоге својој расправи „Двије разуре Требјешана и постанак племена Ускоци у Црној Гори“ (студија је објављена у Гласу САНУ — CCLXXX — Одјељење друштвених наука 15, Београд 19971). Један значајан тамо необјављен докуменат објавио је Павићевић у свом предговору књизи. Даље, Павићевић је у предговору (фототипско издање је наметнуло такав начин коментарисања текста) дао нека нужна објашњења и указао на грешке Тиролова издања.

Пошто је Тиролово издање посвећено Буру Милутиновићу Цр-